

Čebelar *Merops apiaster* v Sloveniji

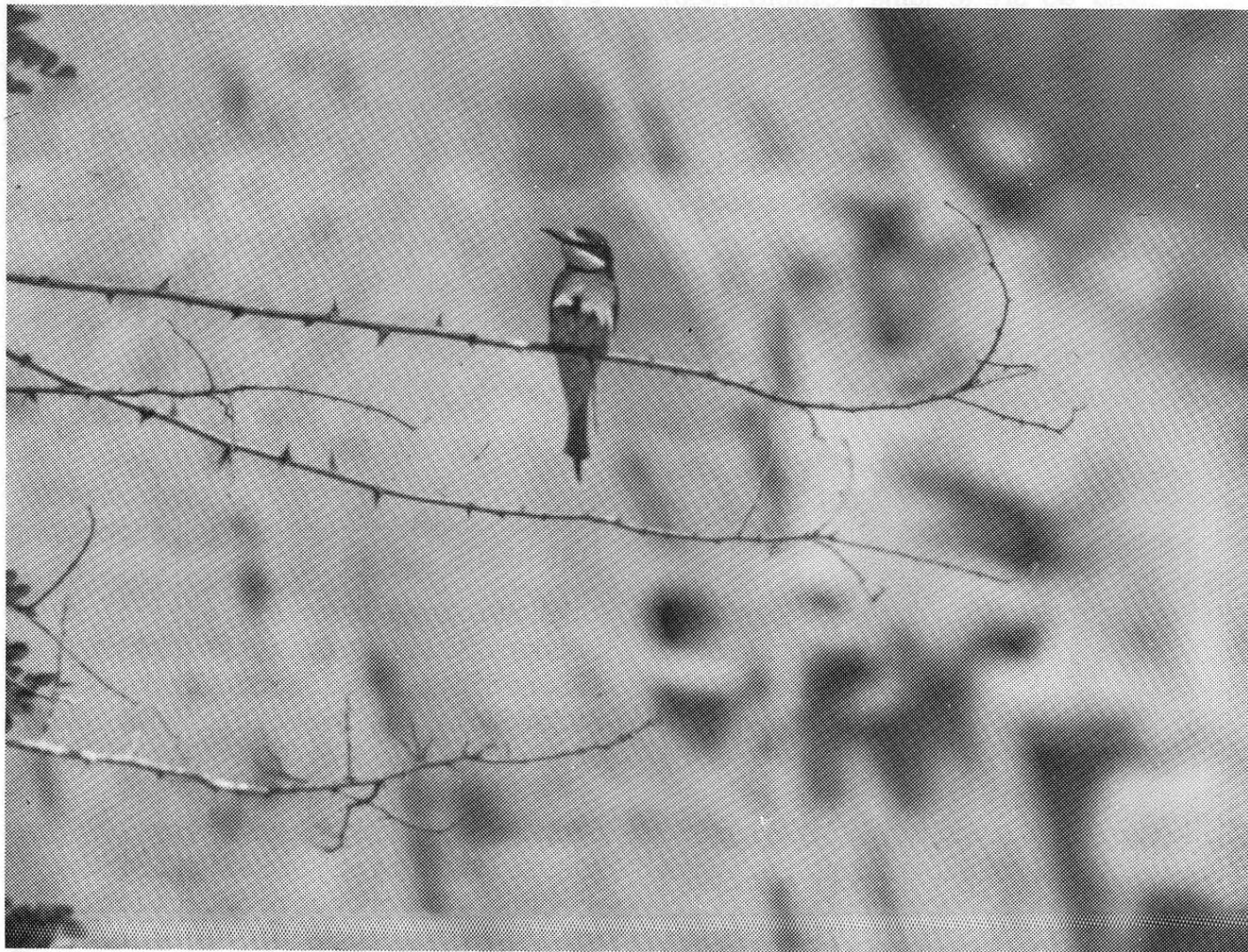
Bee-eater *Merops apiaster* in Slovenia

JANEZ GREGORI

Družina čebelarjev *Meropidae* je v palearktiki zastopana s tremi gnezdečimi vrstami. V Evropi gnezdi samo čebelar *Merops apiaster*. Gnezdi v suhih in toplih predelih, v sredozemskih, stepskih in puščavskih območjih. Gnezditveni areal seže do obrobja zmerno toplih celinskih območij z julijsko izotermo 21°C , izjemoma pa do okoli 17°C . Čeprav je pretežno nižinska vrsta, ponekod gnezdi v višjih legah (v Armeniji npr. do 2500 m n. m.). Naseljuje odprte sončne predele z redkim drevjem

in grmovjem, zavetne doline, stepske planote ali bregove rek, kjer lovi v zraku velike količine žuželk. Pogosto dolgo počiva na izpostavljenih prežah, kot so npr. električne žice (Voous 1962).

Prebivalec južne palearktike, ki poseljuje predele od severne Afrike in Španije do severne Indije in zahodne Kitajske. Razširjenost se spreminja, prihaja do občasnih gnezditvev zunaj normalnih meja. Znamenja ekspanzije proti severu so se pokazala že okoli leta 1840, nato ji je sledilo oženje razširjeno-

Čebelar pred gnezdom, Župljek pri Bizeljskem, 12. 6. 1989 (J. Gregori)

Bee-eater in front of nest hole at Župljek near Bizeljsko on 12th June 1989 (J. Gregori)

sti okoli 1875. leta. Bolje dokazano širjenje je sledilo v letih 1920–30, z nekaterimi ekspanzijami v srednjo Evropo v poznih 1940-ih. Izrazitejše širjenje naprej proti zahodu v srednjih 1960-ih je doseglo celo Dansko in Švedsko (Cramp 1985). Širjenje areala se nadaljuje. Tako v Rusiji prodira proti severu (Glutz, Bauer 1980), od leta 1968 pa čebelar redno gnezdi na območju Pariza (Yeatman 1976).

Čebelar je v gnezditvenem arealu izrazita poletna vrsta, prezimujoča v Afriki. V Evropi poteka spomladanska selitev od srede aprila do konca maja. K jesenski selitvi se začno zbirati v drugi polovici julija, glavšina pa zapusti Evropo od srede avgusta do začetka oktobra (Cramp 1985). V naših razmerah imajo čebelarji jajca v gnezdih od konca maja do srede julija (Cramp 1985). Šere (1989) poroča, da je v Dalmaciji višek hranjenja sredi julija.

Risba čebelarja, kot ga je upodobil nadučitelj J. Armič iz Radeč pri Zidanem mostu (Slovenski čebelar, 1924)

Drawing made after being observed at Radeče near Zidani most in 1924 (J. Armič)

V sosedstvu Slovenije čebelar povsod gnezdi, populacije pa so različno velike. V Italiji je kolonija čebelarjev na sotočju rek Torre in Nadiže. V preteklem letu je tu uspešno gnezdilo najmanj 8 parov, posamezni pa so še v bližini kolonije. Pred tremi leti so gnezdili (2–3 pari) ob sotočju rek Torre in Soče, kasneje jih ni bilo več (F. Perco ustno). Manjša kolonija je tudi v bližini Vidma in je najsevernejše poznano gnezdišče čebelarja v Italiji (Bordignon 1984).

V Avstriji je leta 1978 gnezdilo 30 parov (Glutz, Bauer 1980), gnezdišči sta tudi na sami meji s Slovenijo pri Šentilju in blizu Kuzme (Spitzenberger 1988). Prvo gnezdišče je kot edina potrjena gnezdittev upoštevano tudi v slovenskem prispevku k evropskemu ornitološkemu atlasu (Geister 1989). Na Madžarskem je pogosten gnezdilec v mnogih predelih. Velike gnezditvene kolonije niso izjema (Keve 1984). Ocenjujejo, da je leta 1977 gnezdilo na Madžarskem 1350 parov, kar pa je lahko podcenjeno, populacije v nekaterih predelih fluktuirajo (Glutz, Bauer 1980). Na Hrvaškem je reden gnezdilec. Slovenski meji je verjetno najbližja kolonija 12 km jugovzhodno od Križevcev (Veliki Raven), kjer na bregovih reke Globovnice že 15 let gnezdi 4–5 parov (B. Ristić ustno).

ČEBELAR NA OZEMLJU DANAŠNJE SLOVENIJE

V katalogu (Matvejev, Vasić 1973) je čebelar za Slovenijo (z izjemo Alp) naveden kot gnezdilec. V predlogu rdečega seznama ptičev Slovenije (Gregori, Matvejev 1987) je uvrščen v kategorijo domnevno izumrle vrste, ker avtorjema za več kot 20 let ni bila poznana nobena potrditev njegovega gnezdenja. Potem pa se je izkazalo, da čebelarji gnezdiijo v Sloveniji najmanj že od leta 1985 (Gregori 1989a, 1989b).

Podatke o prisotnosti čebelarja na ozemlju današnje Slovenije podajam kronološko.

Prikaz na zemljevidih delim na obdobje do leta 1940 in od 1940 do 1989.

V razstavnih zbirkah Prirodoslovnega muzeja Slovenije (PMS) so 4 primerki čebelarjev: pod inv. št. 124 je vpisan samec iz Sv. Mihaela pri Žužemberku. Leta 1879 ga je muzeju daroval K. Indof. Pod inv. št. 125 je vpisana samica, lokaliteta in darovalec pa sta verjetno ista. Pod inv. št. 126 in 127 sta vpisane primerki dobljeni leta 1873 v Žužemberku. V študijski zbirki je pod inv. št. 1260 samica, ustreljena v Stanjevcih na Goričkem. V inventarno knjigo je bila vpisana 20. 11. 1964.

Popoln pregled registracij čebelarja v Sloveniji je naredil Kos (1925). Istega leta je podal podatke o čebelarju tudi Ponebšek (1925). Iz okolice Maribora je poročal o čebelarju Reiser (1925), posamezne podatke pa so prispevali tudi drugi avtorji. Vsi navedeni podatki, ki so bili po mnenju avtorjev verodostojni, so označeni na zemljevidu (slika). Večkrat je čebelar omenjan za Kranjsko ali Dolenjsko, ni pa določnih podatkov.

Seznam podatkov o pojavljanju čebelarja v Sloveniji mogoče ni popoln, saj se lahko skriva še kakšen zapis – če drugod ne, pa v terenskih beležnicah. Treba jih je čim prej obelodaniti in tako dopolniti sedanjo sliko.

Kronološki pregled je naslednji (pri vsakem podatku je naveden tudi UTM kvadrat za lokacijo):

- 1. maj 1710, velika jata v okolici Ljubljane (VM60), oljna slika s citiranimi podatki, ki jo hrani Prirodoslovni muzej Slovenije (Kos 1925, Šere 1989).

- april 1795, dolina Iga, zadrževali tri tedne (VL69) (Zois 1975 – Ex Kos 1925).

- 1807, pojavil na Kranjskem (Schulz 1892 – Ex Kos 1925).

- 1836–37, občasno so ga dobili tudi na Dolenjskem (Kos 1925).

- ca. 1842, Ig (VL69) (Freyer 1842 – Ex Kos 1925).

- ca. 1842, Dol (VM70) (Freyer 1842 – Ex Kos 1925).

- pred 1864. letom več opažanj majhnih jat pri Mariboru (Seidensacher 1864, Reiser 1925).

- 21. maj 1864, Šentjur pri Celju (WM32), 1 ustreljen in darovan gimnaziji v Celju (Seidensacher 1864: 69).

- 1873, Žužemberk (VL97) (Kos 1925, zbirka PMS).

- 1878, gnezdi na obrežju Dragonje (UL93), prihaja hkrati z lastovkami (Schiavuzzi 1878 – Ex Kos 1925).

- 1879, Sv. Mihael pri Žužemberku (VL97) (Schulz 1890 – Ex Kos 1925, zbirka PMS).

- 1880, prihod v Istro 14. 5. 1880, odhod 2. 8., gnezdi ob Dragonji (UL93), opazovanje avgusta, odhod septembra (Schiavuzzi 1881 – Ex Kos 1925).

- 1881, redno gnezdi na bregu Dragonje (UL93) in Gravine, v Sečoveljski dolini in dolini Drnice (UL93); 20. 6. 1881 dobil štiri mladiče iz Drnice, opazovanje 3. 5. 1881 (Schiavuzzi 1883–84 – Ex Kos 1925).

- 15. avgust 1882, Pohorski dvor v Hočah (WM55), opazovanje 15 osebkov (Reiser 1925).

- začetek avgusta 1885, v občini Smolnik, proti večeru na poseki na Pohorju, 800 m nad morjem (WM35), okoli 60 čebelarjev, 3 ustrelili (Reiser 1925).

- jeseni 1905, najmanj 12 čebelarjev letelo nizko prek jarka pred graščino v Zgornjih Pekrah (WM45) (Reiser 1925). Avtor poudarja, da mu ni poznan noben podatek iz spomladanskega obdobja.

- 11. maj 1892, Lipica (VL15), opazovani 4, ustreljeni 3 primerki (Schulz 1892, 1893 – Ex Kos 1925).

- 9. in 10. maj 1924, Vrhovo pri Radečah, ob Savi (WM10), opazovanih 7 (Armič 1924). Isti avtor omenja tudi sliko iz leta 1710 in jo kot čebelar komentira takole: »Napravili so čebelarji takratnim čebelarjem tako občutno škodo, da so ta pojav ovekovečili s to sliko.«

– 1925, Lužarji pri Vel. Laščah, »pred kakimi šestimi leti« gnezdila dva para in gnezdenje leta 1924 v Maršičah (Ogrinc 1925). Podatek so citirali Kos (1925), Ponebšek (1925) in Z. P. (1935). Kos (1925) meni, da ni verodostojen. Podatek vsekakor zasluži obširnejši komentar. Ogrinc v obeh primerih navaja, da so čebelarji gnezdili v podstrešju cerkve: »Odstranil sem opeko v podstrešju toliko, da sem mogel seči do gnezda, ki so se v njem mladiči baš valili.« Kos (1925) podatku ne verjame tudi zato, ker je težko verjeti, da je preprost človek iz samega opisa prepoznal žival, ki jo je videl pred šestimi leti. Pozornost zasluži tudi navedba mesta gnezdenja. Literatura (Cramp 1985, Glutz, Bauer 1980) navaja, da čebelar naredi gnezdo v primernih stenah ali celo na tleh, kjer v podlago izkoplje gnezditveni rov. Način gnezdenja je tako ustaljen, da Glutz in Bauer (1980: 808) navajata kot izjemo literaturni vir iz leta 1857, ki opisuje, da so na Kanarskih otokih, zaradi pomanjkanja gnezdišč, naredili gnezdo v prostoru med okviri v suhem kamnitem zidu. Gnezdenje čebelarjev izven rogov torej ni poznano, zato je tudi to razlog, da se navedba A. Ogrinca zavrže kot netočna.

– 1964, Stanjevcu na Goričkem (WM98), zanesljivo gnezdenje (E. Škerlak ustno). V zbirki PMS je samica iz časa gnezdenja, ki

Gnezditveni rovi v Panceh pri Grosupljem, junij 1976 (D. Šere)

Nest holes at Pance near Grosuplje, June 1976 (D. Šere)

jo je E. Škerlak ustrelil in prepariral za zbirko muzeja (inv. št. 1260). Po pomoti je v inventarni knjigi zapisan datum 20. 11. 1964, kar je datum, ko je bil preparat darovan muzeju.

– 22. maja 1964, Bobovek pri Kranju (VM52), ustreljeni trije primerki (Geister 1981). Avtor ugiba, ali so bili čebelarji tedaj še na preletu, ali pa so že gnezdili. Zanimiv dokument je »poročilo o službenem potovanju v Bobovk nad Kranjem v dneh od 25. maja do 27. maja 1965«, ki ga je podal muzejski preparator Lojze Šmuc. V Bobovku se je mudil z namenom, da bi ugotovil, ali tam gnezdiijo čebelarji. Za tri ustreljene čebelarje navaja Geister datum 22. maj, Šmuc pa pravi v poročilu, da so bili ustreljeni v prvih dneh junija, iz česar sklepa, da so čebelarji tam gnezdili. V treh dneh ni opazil nobenega, tamkajšnji delavec pa mu je zatrjeval, da je nekaj dni pred tem videl več teh ptic. Skrivnost gnezdenja čebelarjev v Bobovku torej še vedno ni dokončno razjasnjena, čeprav omenjeno poročilo to možnost povečuje.

– spomladi 1970, Stopce pri Laškem (WM21), nagačen preparat (Geister 1985b).

– 1975, Pance pri Grosupljem (VL79), gnezdenje (Šere ustno). Sredi junija 1976 si je Šere ogledal peskokop v Panceh in našel štiri luknje, ki jih je zanesljivo napravil čebelar. Luknje so bile na meji med peskom in zgornjo plastjo zemlje ali pa celo v zemlji (glej sliko), globoke okoli 20 cm. Ko se je vrnil sredi julija, število lukenj ni bilo povečano, rovi pa so bili poglobljeni do okoli 40 cm. Čebelarji tam leta 1976 zanesljivo niso gnezdili, kmetica in lastnica peskokopa pa je zatrjevala, da jih je prejšnje leto opazovala od blizu, ko so sedeli na bližnji žici in s polnimi kljuni poletavali v peskokop. Čebelarjev ni bilo ob obiskih leta 1978 in 1980.

– 13. maj 1977, Sečovlje (UL93), prelet 6 osebkov (Šere – Ex Geister, Šere 1977).

– maj 1980, Medvedce pri Ptujski Gori

(WM53), Z. Kranjc opazoval 2 sedeča na kolu v vinogradu (Štumberger ustno).

– 25. maj 1982, Stožice (VM60), opazovanje 8 primerkov (Šere 1982a).

– 12. 6. 1984, Mali Tabor pri Obsotelskem jezeru (WM52), opazovanje dveh primerkov (Geister 1985a).

– 18. maj 1985, gramoznica v Spuhli (WM74) opazovana dva (Štumberger 1985).

– 1985–1989, Bizeljsko (WL59), gnezdenje (Gregori 1989a, 1989b). Junija 1989 sem dobil sporočilo z LZS, da se v okolici Bizeljskega domnevno zadržujejo čebelarji. 12. junija sem v peščeni steni peskokopa Župljek pri Bizeljskem odkril gnezditveno kolonijo. Stena je dolga okoli 200 metrov, visoka pa 5 do 15 metrov. Približno polovica stene na vzhodnem delu se je kak teden pred mojim prihodom podrla, verjetno zaradi razmočenosti. V preostali steni sem naštel 80 lukenj, ki so jih poleg čebelarjev naseljevale

naslednje vrste ptičev: *Sturnus vulgaris* škorec, *Phoenicurus ochruros* šmarnica, *Passer montanus* poljski vrabec in *Passer domesticus* domači vrabec. V zraku sem naštel največ 20 čebelarjev. Z domnevo, da se je kateri od partnerjev lahko zadrževal v rovu, ocenjujem, da je bilo tedaj v koloniji 10 do 15 parov. Po pripovedovanju Dušana Lipeja, gospodarja LD Bizeljsko, so čebelarji prvič gnezdili na Bizeljskem leta 1985, in sicer 3 pari, že naslednje leto pa jih je gnezdilo 50 parov. Z zgoraj citiranima prispevkoma sem pohitel, da bi o najdbi seznanil čim širši krog ljubiteljev narave, obenem pa naj bi rabila kot argument pri takojšnji zahtevi po zavarovanju gnezdišča. Tako je Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Novega mesta že zahteval, da se stena, kjer gnezdiijo čebelarji, zakonsko zavaruje.

– 21. 7. 1987, Dolnje Ležeče pri Divači (VL16) opazovan en primerek (K. Kravos ustno).

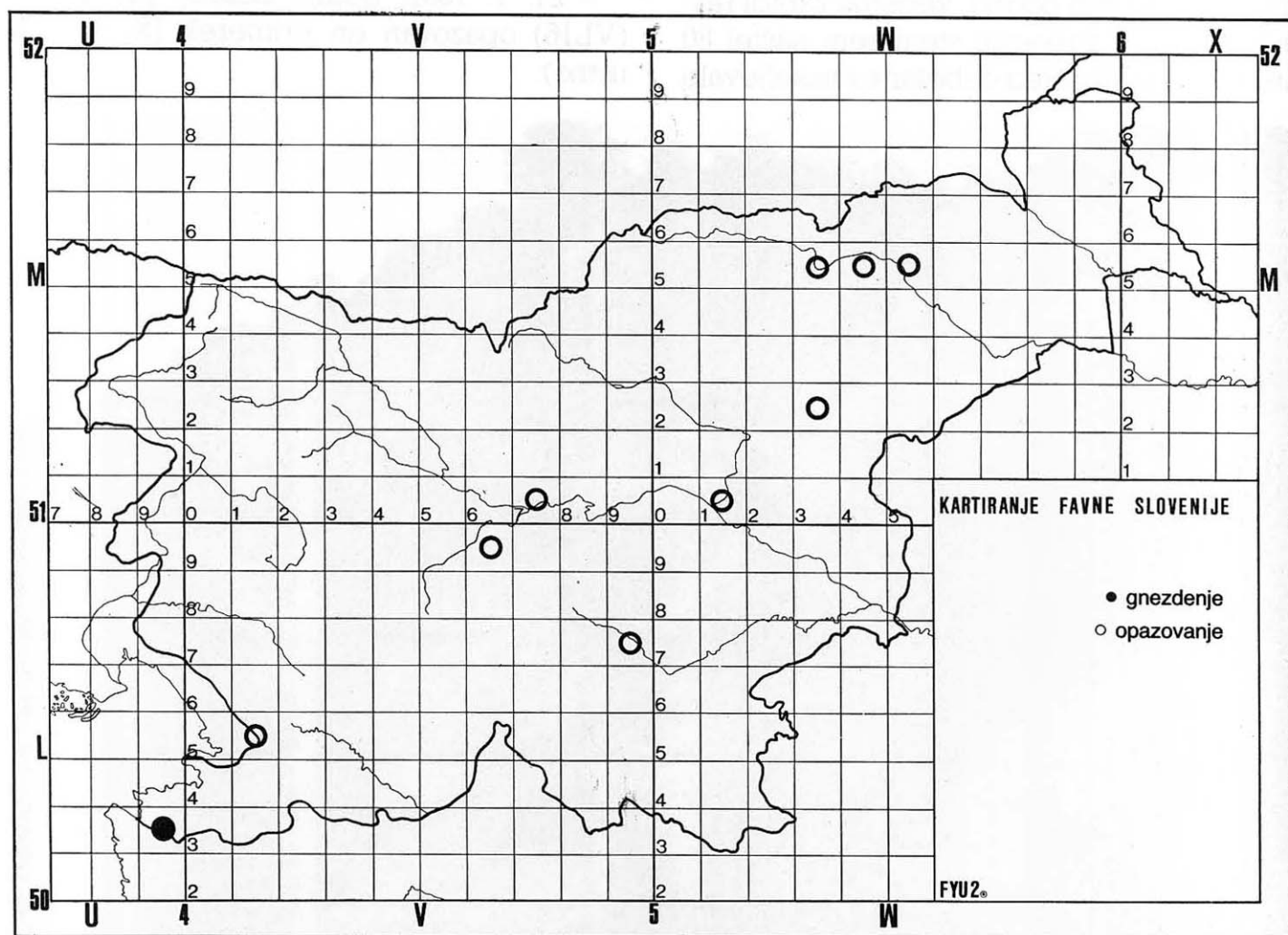

Peščena stena v Župljeku pri Bizeljskem, kjer je kolonija čebelarjev, 12. 6. 1989 (J. Gregori)
Sand wall at Župljek near Bizeljsko with colony of Bee-eaters on 12th June 1989 (J. Gregori)

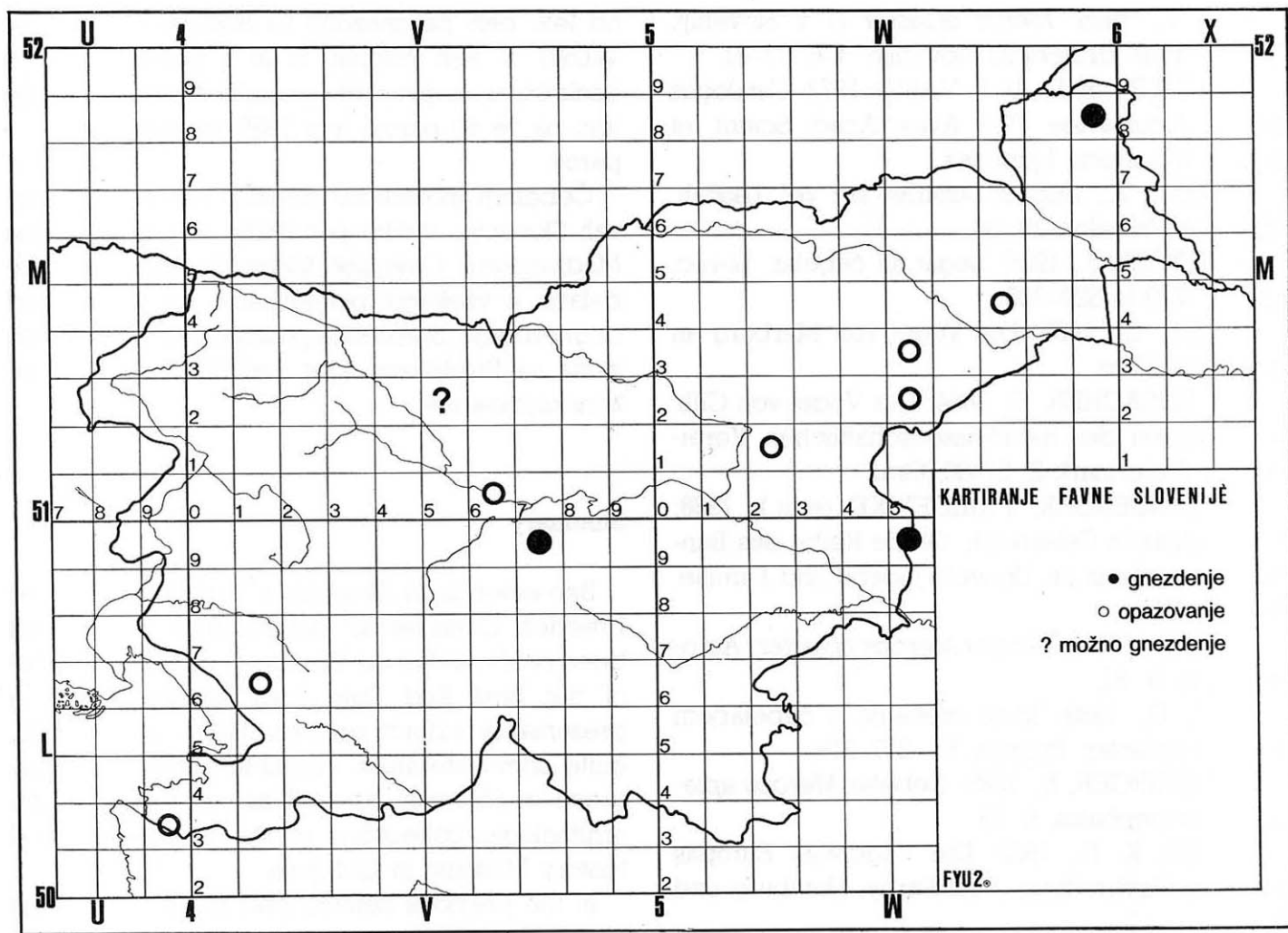
RAZPRAVA

Med podatki o pojavljanju čebelarja na ozemlju današnje Slovenije, od leta 1710 do danes, jih je največ s preleta. Če upoštevamo, da so tudi v preteklem stoletju na ozemlju današnje Slovenije delovali številni ornitologi, lahko sklepamo, da je bil čebelar v preteklosti redkejši gnezdilec, kot pa je v zadnjih desetletjih. Spomladi je bil opazovan na preletu največkrat v sredini maja (edini podatki iz aprila so od Ž. Zoisa), jeseni pa sredi avgusta. Zanimivo je opazovanje čebelarja 12. 6. 1984 z Malega Tabora (Geister 1985a), ki dopušča domnevo, da gre za gnezditev. Ta lokacija je le malo oddaljena od Bizeljskega, kjer so zagotovo gnezdili že leta 1985, mogoče pa tudi že pred tem.

V vseh primerih je čebelar gnezdil v nižinah, kjer je dobil primerna mesta, da si je vanje skopal gnezditvene rove. Tudi v sosednjih državah je reden gnezdilec tam, kjer si lahko uredi gnezdišča. Pomanjkanje primernih mest za gnezdenje (ilovnate stene ob vodah, stene v peskokopih in gramoznicah itd.) lahko štejemo kot glavni omejujoči dejavnik, da je čebelar pri nas tako redkejši gnezdilec. Prav zato je treba edinemu trenutno poznanemu gnezdišču na Bizeljskem posvetiti vso pozornost in doseči, da se ohrani stena v peskokopu, kjer gnezdi kolonija čebelarjev. V predelih, kjer je čebelar dokazano ali domnevno gnezdil v preteklosti (okolica Dragonje, Goričko, Bobovek, Pance in mogoče še kje) je treba narediti primerne ilovnate ali peščene stene in mu omogočiti, da se spet naseli.

Opazovanja čebelarja v Sloveniji do leta 1940
Observations of Bee-eater in Slovenia before 1940

Opazovanja čebelarja v Sloveniji od leta 1940 do 1989
Observations of Bee-eater in Slovenia from 1940–1989

LITERATURA

- ARMIČ, J., 1924: Čebelar. Slovenski čebelar, 27: 187–188.
- BORDIGNON, L., 1984: Limite settentrionale della distribuzione del Gruccione *Merops apiaster* in Italia. Risultati di un'inchiesta. Riv. ital. Orn., Milano, 54 (3–4): 215–220.
- CRAMP, S. (ed.), 1985: The Birds of the Western Palearctic, Vol. IV. Oxford University Press, Oxford, New York.
- GEISTER, I., 1981: Čebelar *Merops apiaster*. Acrocephalus, 2: 16.
- GEISTER, I., 1985a: Čebelar *Merops apiaster*. Acrocephalus, 6: 49.
- GEISTER, I., 1985b: Čebelar *Merops apiaster*. Acrocephalus, 6: 11.
- GEISTER, I., 1989: Slovenski prispevek k evropskemu ornitološkemu atlasu. Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije.
- GEISTER, I., D. ŠERE, 1977: Prispevek k poznavanju ornitofavne Sečoveljskih solin. Varstvo narave, 10: 63–71, Ljubljana.
- GLUTZ VON BLOTZHEIM, U. N., K. M. BAUER, 1980: Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Akademische Verlagsgesellschaft, Wiesbaden.
- GREGORI, J., 1989a: Čebelar *Merops apiaster* gnezdi v Sloveniji. Proteus, 52: 151.
- GREGORI, J., 1989b: Ocvirek za poznavalce ptičev: Čebelar *Merops apiaster* gnezdi v Sloveniji. Lovca, 72: 363–364.
- GREGORI, J., S. D. MATVEJEV, 1987: Predlog rdečega seznama ptičev Slovenije. Varstvo narave, 13: 69–78.
- KEVE, A., 1984: Nomenclator Avium Hungariae. Akademiai Kiado, Budapest.

KOS, F., 1925: *Meros apiaster* L. v Sloveniji. Glasnik muz. društva za Slovenijo, 4-6: 77-81.

MATVEJEV, S. D., V. F. VASIĆ, 1973: Catalogus faunae Jugoslaviae. IV/3 Aves. Acad. Scient. et Artium Slovenica, Ljubljana.

OGRINC, A., 1925: Iz Lužarjev pri Vel. Laščah. Slovenski čebelar, 28: 30.

PONEBŠEK, J., 1925: Legat ali čebelar. Lovec, 12: 276-279 in 322-326.

REISER, O., 1925: Die Vögel von Marburg an der Drau. Graz.

SEIDENSACHER, E., 1864: Die Vögel von Cilli. Mitteilungen des naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark 2: 57-90, Graz.

SPITZENBERGER, FRIEDERIKE (edit.), 1988: Artenschutz in Österreich. Grüne Reihe des Bundesministeriums für Umwelt, Jugend und Familie, Band 8, Wien.

ŠERE, D., 1982: Čebelar *Merops apiaster*. Acrocephalus, 3: 31.

ŠERE, D., 1989: Moje srečanje s čebelarjem *Merops apiaster*. Proteus, 51: 217-219.

ŠTUMBERGER, B., 1985: Čebelar *Merops apiaster*. Acrocephalus, 6: 68.

VOOUS, K. H., 1962: Die Vogelwelt Europas und ihre Verbreitung. Paul Parey, Hamburg und Berlin.

YEATMAN, Lj., 1976: Atlas des oiseaux nicheurs de France. Paris.

Z. P. (V. PETKOVŠEK), 1935: Najlepša ptica v Jugoslaviji. Proteus, 2: 202-207.

Povzetek

V Sloveniji je čebelar *Merops apiaster* redke in nereden gnezdec. Ker zadnja leta njegovo gnezdenje ni bilo potrjeno, je v predlogu rdečega seznama ptičev Slovenije uvrščen v kategorijo domnevno izumrlih vrst. Podana je dosegljiva literatura o pojavljanju čebelarja v Sloveniji in podatki iz ornitoloških zbirk Prirodoslovnega muzeja v Ljubljani.

V preteklem stoletju so bila maloštevilna opažanja na preletu, edino redno gnezdenje do 1881 je zabeleženo na bregovih Dragonje in Drnice pri Sečovljah (UTM = UL93). V tem stoletju je zabeleženih več opažanj na spomladanskem in jesenskem preletu, zanesljive gnezditve so bile v Stanjevcih na Goričkem (UTM = WM98) leta 1964, Pance pri Grosupljem (UTM = VL79) leta 1975,

od leta 1985 pa gnezdi na Bizeljskem (UTM = WL59). V tej koloniji, ki je v peščeni steni v peskokopu, so prvo leto gnezdili 3 pari, naslednje leto pa že 50 parov; leta 1989 je gnezdilo 10-15 parov.

Čebelarji sporadično gnezdi v sosednjih državah Slovenije, velike populacije so predvsem na Madžarskem. Omejujoč faktor pri gnezdenju čebelarja je vsekakor pomanjkanje primernih mest za gnezdenje. Sprožen je postopek, da se peščena stena na Bizeljskem, kjer gnezdi čebelarji, zakonsko zavaruje.

Summary

Bee-eater is in Slovenia a rare and irregular breeder. Considering that its breeding has not been confirmed in the last few years, the Proposal of the Bird Red Data Lists classifies it as a presumably extinct species. There is, however, quite some literature available about its occurrence in Slovenia, as well as some data in the ornithologic collections of the Slovene Natural History Museum in Ljubljana.

In the previous century only a few specimens of this species were seen in passage, while the only regular breeding prior to 1881 was recorded on the banks of the Dragonja and Valdernige (Drnica) rivers in the vicinity of Sečovlje (UTM = UL93). In this century quite a number of Bee-eaters have been seen in their spring and autumn passage, while positive breedings were recorded in 1964 at Stanjevci in the region of Goričko (UTM = WM98) and in 1975 at Pance near Grosuplje (UTM = VL79). From 1985 on they breed at Bizeljsko (UTM = WL59). In this colony, situated in a sandy wall of a sand quarry, 3 pairs were found to breed in the first year, but no less than 50 pairs in the following year; in 1989 there bred 10-15 pairs.

Bee-eaters sporadically breed in the countries bordering on Slovenia, especially in Hungary where some large populations have been recorded. The limiting factor in the Bee-eater's breeding is without doubt a lack of suitable breeding grounds. In Slovenia, however, the proceedings have been instituted to protect the sand wall at Bizeljsko with its Bee-eaters' colony.

Janez Gregori, Podkoren 72, 64280 Kranjska gora.